

fülét levágta; 's ekkor akár egyik akár másik állhat elül az értelem változása nélkül. Ellenben midőn valamelyik közvetlen az ige előtt áll, a' főszabály szerint az nyer nyomósságot a' másik felett: Péter a' főpap' szolgájának fülét vágta le (fülét, nem orrát); Péter a' főpap' szolgájának vágta le fülét. Hasonló szabály áll, midőn valamelyik főnévnek vagy mind a' kettőnek mellékeve van. Ekkor tudniillik mindenik főnév saját melléknevét emeli ki, míg a' főszó az igét előző szón fekszik, mint az a' fölebbi szabályokbul kitetszik: Péter a' főpap' gonosz szolgájának bal fülét vágta le. Melly mondatban, ha a' főneveket eltolom az igétől 's így mondom: Péter a' főpap' gonosz szolgájának bal fülét levágta; a' *le* igekötő szó lesz nyomósítva."

* * *

Nem érdektelen körülmény az sem, hogy éppen midőn *A magyar nyelv rendszerét* készítette a nyelvtudományi osztály, akkor érkezett a Helytartótanács felszólítása az Akadémiához, jelölje meg a legjobb magyar nyelvtanokat, a melyeket az 1843. t.-cz. következtében a középiskolákban használni lehetne. A nyelvtudományi osztály tagjai nem igen találtak alkalmas nyelvtant s az I. osztály számára a *Helyesírás és szóragasztás főbb szabályait*, a II. és III. osztálynak *Suppan Zsigmond Magyar Nyelvtanát*, a IV. osztálynak pedig *A magyar szókötés főbb szabályait* ajánlották. Kijelentették azonban, hogy ily szükséges nyelvtant hajlandók készíteni. Az ajánlközást a Helytartótanács elfogadta s így keletkeztek az akadémiai nagyobb nyelvtanban kifejezett elvek alapján Czuczor és Vörösmartynek *Elemi Magyar Nyelvtana*, *Magyar Nyelvtana* és *Szókötése*.

VISZOTA GYULA.

Tamás és Bálint: a Biblia első magyar fordítói.

Első biblia-fordításunk nyelvének egyik legjellemzőbb sajátága, hogy a *-va*, *-ve* képzős participiumhoz gyakran és sokféle változatban függeszt személyragokat. Akár a Bécsi-, akár a Münchener-codexet olvassuk, sokszor kerülnek szemünk elé efféle alakok: *imádvám*, *meghalvád*, *látvánk*, *bemenvétek*, *nézvéjek* stb. Ilyen ragozásra sem a nyelvemlékekben, sem a régi vagy új irodalomban egyebütt nem igen találunk adatokat. Eddigelé mindössze a Winkler-C.-ből (232 és 262) két és az Érsekújvári-C.-ből (48) egy idevágó példát jegyezhetek föl.* Meglehet, sőt hihető, hogy e ragozás akkor már nem is volt az egész országban szokásos és csakis egyes vidékeken divatozott még.

* Ez utóbbi adatot Mészöly Gedeon szívességének köszönöm.

Bármint legyen is a dolog, e jelenség, mint látni fogjuk, mindenesetre megérdemli, hogy tüzetesebben foglalkozzunk vele.

A *-va, -ve* képzős igenév, személyraggal megtoldva, a két codexben valami 60-szor fordul elő, tehát oly tekintélyes számmal, hogy az eloszlás mikéntjéből esetleg következtetéseket lehet vonni.

Mindenek előtt az adatokat közlöm, még pedig abban a sorrendben, a mint a Bécsi- s azután a Müncheni-C.-ben egymásra következnek. A NySz.-ban meglevőket csillaggal jelöltem meg:

Bemenvéjek. Ruth I. 2: „Es bemenuéiee . . . es lakoznakuala oth“.

Meghalvád. Uo. I. 17: „A mel' föld tégedet meghalvad fogadand“.

Meghalvánk. Judit III. 2: „iob hog' eleuenén zolgallonc . . . te nekéd hog' nem meghaluanc“.

Akarvánk. Uo. VII. 13: „ném akaruanc békéséggel zolnonc“.

Bíztvájok. Uo. IX. 6: „bizuaioe zekerecbe“.

Megesmérvém. Uo. XI. 13: „Kite te zogalo l'añod mégésmeruém“.

Meghalvájok. Hester II. 7: „Es ó at't'a es anña meghaluaioc“.

**Bemenvéjek.* Uo. II. 13: „Es bémenuéiee kirához“.

Akarvájok. Uo. VI. 2: „akaruaioc kiralt mégólniee“.

Látvánk. Uo. XIII. 5: „latuanc égdagalos nemzetét“.

Élvénk. Uo. XIII. 17: „hog' éluee diéiriue te neuedet“.

Megbizonyttvánk. Uo. XVI. 11: „óbenne embérségét megbizoneituanc“.

Nézvéjek. Mach. VII. 4: „at't'afiy es anña nézueiee“.

Szenvedvéjek. Uo. VII. 36: „At'amfiay ma keues serelmet zenueueiee“.

**Imádvám.* Uo. VII. 37: „ymaduam vrat“.

Halvám. Uo. VI. 26: „sem eleuenén sem haluam“.

**Hítetlenkedvénk.* Baruth I. 17: „ném hittönc hvtötlenkéduéne óbenne“.

Engedvénk. Uo. II. 5: „ném engeduee ó zauanac“.

**Megfordulvátok.* Uo. IV. 28: „Esmeg megfordoluoatoc“.

Bemenvétek. Uo. VI. 2: „Bemenuetec kedeg babilloniaba“.

Látvátok. Uo. VI. 5: „latuoatoc g'ülekezetet“.

Imádkozvátok. Uo. VI. 5: „es elől imadkozuatoc“.

Tudvátok. Dániel II. 8: „tuduatoc hog' elment legén“.

Eltávozvánk. Uo. III. 29: „eltaozuanc tetölld“.

Megértvéjek. Uo. VI. 15: „A' ferfiac kedeg megertueiee kiralt“.

Meghagyattatvám. Uo. X. 8: „enen magam meghagattatuam“ (ego autem relictus solus).

Mondvátok. Amos VIII. 5: „monduoatoc Midón megenel az aratas“ (dicentes . . .).

Megfordulvánk. Malachias I. 4: „De megfordoluanc“ (sed revertentes).

Bemenvéjek. Máté II. 11: „es bemenuéiee a' hazba“.

Leesvéjek. Uo. II. 11: „Es le esueiee imadac ötet“.

Jövé. Uo. V. 24: „es tahat ioued aiandokoziad te aiandokodat“ (veniens offeres munus tuum).

Tévé. Uo. VI. 3: „alamisna téuéd ne tugga te balod . . .“ (te autem faciente elemosynam . . .).

Imádkozvátok. Uo. VI. 7: „Imadkozuatoc kedeg né akariatoc fokat zolnotoc“.

Mondvátok. Uo. VI. 31: „Ne akariatoc azért zorgalmazatofok lennetec monduatoc mit ezönc“.

Valvátok. Uo. VII. 11: „ha azért tú gonozoc valuatoc tuttok io adomañocat adnotoc tú fiaitoenac“.

Kimenvéjek. Uo. VIII. 32: „Es azoc ki menueiec ménénec a' diznocha“.

Jutvájok. Uo. VIII. 33: „a' varofba iutuaioe meghirdetec mend ezeket“.

Jövéjek. Uo. IX. 10: „es bünöföc ióueiee eznece uala égbe izfal“ (et peccatores venientes . . .).

Kimenvéjek. Uo. IX. 31 és 32: „Azoc kedeg ki menueiee“.

Bemenvétek. Uo. X. 12: „Bemenuetec kedeg a' hazba“.

Kimenvétek. Uo. X. 14: „Ki menuetec a' hazbol“.

Elmenvéjek. Uo. XI. 7: „Azoc kedeg elmenueiee“.

Megéhezevéjek. Uo. XII. 1: „O taneitvani kedeg megehezeueiee“.

Látvájok. Uo. XII. 2: „A' leualtac kedeg latuaioe mondanac neki“ (Pharisei autem videntes . . .).

Valvátok. Uo. XII. 34: „Gonozoc valuatoc“ (cum sitis mali).

Bemenvéjek. Uo. XII. 45: „es bemenueiee lakoznac ot“.

Kiszedvétek. Uo. XIII. 29: „a' konkol' ki zeduétek“ (colligentes zizania).

Jövéjek. Uo. XIV. 12: „es ióueiee meghirdetec“ (et venientes nuntiaverunt).

Látvájok. Uo. XIV. 26: „es ötet latuaioe“ (Et videntes eum).

Tanítvájok. Uo. XV. 9: „tanituaioe emberecnece tanofagit“.

Beszélvéjek. Uo. XVII. 3: „ó velec bezélueiee“.

**Valvád.* Uo. XVIII. 9: „Ket zemed valuad“ (duos oculos habens).

Vévéjek. Uo. XX. 11: „es veueiee morognac uala“.

Látvátok. Uo. XXI. 32: „de tú latuatoc“ (vos autem videntes).

Valvád. Uo. XXII. 12: „nem valuad meñekezö ruhat“ (non habens).

Tudvátok. Uo. XXII. 29: „nem tuduatoc iraft“.

Imádkozvátok. Uo. XXIII. 4: „kiec hoziu imadfac imatkozuatoc“.

Egybegyülekezevéjek. Uo. XXVII. 17: „Azert azoc égbe gölekezeueiee“.

**Aluvánk.* Uo. XXVIII. 13: „mü aluuanec el vroztac ötet“ (furati sunt eum nobis dormientibus).

Megkeresztelvétek. Uo. XXVIII. 19: „megkereszteluetec öket“ (baptizantes eos).

Eresztvéjek. Márk I. 16: „erezttueiee haloioecat a' tengerbe“.

Valvád. János IV. 9: „Te sido valuad“ (Judaus cum sis).

*

Végig tekintvén és a személyragok szerint osztályozván ez adatokat, látjuk, hogy a többes számú harmadik személy ragja 26-szor, a második személyé 17-szer, az elsőé pedig 10-szer, holott az egyes számú első személy ragja csak 4-szer, a másodiké 6-szor, a harmadiké pedig egyetlen-egyszer sem fordul elő. Az egyes számú harmadik személy ragjának teljes hiánya, a mit már Révai észrevett (Elab. Gramm. II. 800), annyival inkább meglepő és érthetetlen, mert hiszen a biblia, különösen az Új-Testamentom szövege e rag használatára annyi alkalmat nyújthatott volna. Ott, a hol az előzmények után

mondvája, látvája stb. alakokat várnánk, mindig a mai *mondván, látván* stb. lép elénkbe.*

Különben van ennél egy még meglepőbb jelenség e ragos alakok előfordulásában, egy oly jelenség, a melyből érdekes következtetést vonhatunk a két codex készítése módjára nézve.

A gyulafehérvári püspöki levéltárban őrzött ferenczrendi „Cronica“ alapján Döbrentei bebizonyította (R. M. Nyelveml. I. köt. XXI. és köv.), hogy a Bécsi- és Münchener-codex szövegét az inquisitio elől Moldvába menekült két ferenczrendi magyar szerzetes, Tamás és Bálint készítette a XV. század második harmadának legelőjén (pontosabban 1416 és 1435 között, vö. MNy. III. 201). Döbrentei kutatásai arra nézve azonban nem adnak semminemű fölvilágosítást, hogy a két codexnek mely részeit fordította az egyik, s melyeket a másik?

A főntebbi adatok s a bennök előforduló személyragos ige-nevek statisztikája éppen e kérdés eldöntéséhez szolgáltatott jól felhasználható adatokat.

A Bécsi-C.-ben előforduló 28 személyragos alak közül 26-ot a codex első felében és csak 2-öt találunk a második felében (egyet Amosnál s egyet Malachiasnál); a Münchener-C.-ben előforduló 35 személyragos alak közül 33 van Máté evangelistánál és csak egy Márknál, egy Jánosnál s Lukácsnál egy sincs. Ebből a feltűnő számviszonyból, azt hiszem, bátran következtethetjük, hogy az egész Bécsi-C.-et nem egy ember fordította s hogy a ki Mátét fordította, nem fordíthatta a többi evangelistát. Hiszen a ki Máté 55 lapján 33-szor alkalmazta a személyragos alakot, az a másik három evangélista 133 lapján sem mulasztotta volna el, hogy alkalom adtán bele ne szöje a tőle oly előszeretettel használt formát. Lett is volna rá bőséges alkalmá. A négy evangelistánál annyi párhuzamos, sőt szóról szóra egyező hely van, hogy középkori szerzetes, a ki a bibliának nemcsak minden mondatát, hanem minden betűjét is tiszteletben tartotta, bizonyára nem merte volna ugyanazt a szöveget egyszer így, másszor meg úgy fordítani. Lássunk néhány példát:

Máté VII. 11 és Lukács XI. 13 szóról szóra egyező mondata: „Si ergo vos, cum sitis mali, nostis bona data dare filiis vestris“ amott így van magyarra fordítva: „Ha azért tū gonozoc valuatoc tuttoc io adomañocat adnotoc tū fiaitocnac“, emitt pedig: „Ha azért tū iollehet gonozoc légetec tuttoc io adomañocat adnotoc tū fiaitocnac“.

„At illi exeuntes abierunt in porcos“ Máténál (VIII. 32): „*kimenuetec* ménénec a' diznocba“; Márknál (V. 13): „*kimenuen* . . . bemenenec a' diznocba“; Lukácsnál (VIII. 33): „*kimenenec* . . . es bemenenec a' diznocba“.

„Exeuntes . . . excutite pulverem de pedibus vestris“ Máténál (X. 14): „*Kimenuetec* . . . leraziatoc a' talpatokon ualo port“; Márk-

* Egy adat mégis van: „tarthaffam ötet meghalvaia“ (WinklC. 232).

nál (VI. 11): „*Kimenuen . . . leraziatoc a' port tú labatocrol*“; Lukácsnál (IX. 5): „*Ki menuen . . . labatocnac porat es leraziatoc*“.

„*Docentes doctrinas praecepta hominum*“ Máténál (XV. 9): „*taneituaicoc emberecne tanofagit es paranólatit*“; Márknál (VII. 7): „*taneituan . . .*“

„*Duos oculos habentem mitti in gehennam ignis*“ Máténál (XVIII. 9): „*Ket zemed valuad ereztetned pokolnac túzebe*“; Márknál (IX. 46): „*Ket zemed valuan ereztetned pokolnac alhatatlan túzebe*“.

„*Erratis nescientes scripturas neque virtutem dei*“ Máténál (XXII. 29): „*Teuelgetec nem tuduatoc iraft és sem iftenne c orszagat*“; Márknál (XII. 24): „*teuelgetec e mert iraft nem tuttoc sem iftenne c tehetfeget*“.

Látni e példából, hogy Máté fordítója kedveli, Márké és Lukácsé pedig kerüli a személyragos igeneveket. De másban is eltérnek egymástól. Máténál (XII. 4) a „*panis propositionis*“ magyarul: *elővető keier*, Márknál (II. 26) és Lukácsnál (VI. 4): *eleue vetetne c keiere*. — Máténál (VII. 4) és Lukácsnál (VI. 42) ugyanazon szavakkal: „*Sine eiicium festucam de oculo tuo*“, de a magyarban amott: „*eneggéd vefem ki a' kalazt te zemedből*“; emitt pedig: „*zónnel, vefem ki a' kalazt te zemedből*“. — „*Ad durtiam cordis vestri*“ Máténál (XIX. 8): „*tú ionhotoc kemeñfegere*“; Márknál (X. 5): „*Tú zúuetecne c kemeñfegeiert*“. — „*Multi autem erunt primi novissimi*“ Máténál (XIX. 36): „*fokac leznek kedeg előlfoc vtolfoc*“; Márknál (X. 31): „*Sokac kedeg előuec lezne c vtouac*“: — Máténál (XXVII. 33) „*calvariae locus*“: *koppattac hel'e*, Márknál: *kopazlatnak hel'e* és Lukácsnál is *kopazlat* stb.

A párhuzamos helyek összehasonlításából, ha nem is teljes bizonyossággal, de minden esetre nagy valószínűséggel azt következtethetjük, hogy a Bécsi-C. első felét és Mátét a két társ közül az egyik, a többit pedig, talán némely fejezet kivételével, a másik fordította magyarra.

SZILY KÁLMÁN.

Kazinczy Ferencz nyelvújítása.

XXII.

A népnyelvbeli *asztat, őtet* pleonastikus tárgyesetekről is szintén sok szó esett abban a nagy „grammatikus világ“-ban. Az előbbit e kornak mind a három tekintélye kárhozhatja, míg az *őtet* alakról eltérő a véleményük. A Debr. Gramm. ugyanis csak az *őtet* formát ismeri az *engemet, tégedet* mellett, azt tartván, hogy csupán „Nyelvünknek kezdetébenn“ ejtgetődtek ilyen formán a „Személyes Név-mássai“: *én-t, te-t, őt* (49. l.). Verseghy szerint azonban (Sprachl. 249) mind a kettő szokásban lévén, bátran föleserélhető. Az Antiqu. elismeri ugyan, hogy az *őtet* sokkal ismertebb és használtabb az egyszerűbb